

TEOL- *information*

Nr. 10. september 1994

Det teologiske Fakultet
Københavns Universitet

Indholdsfortegnelse

Kontakt	4
Siden sidst af dekan professor Jens Glebe-Møller	5
Kunsten at læse Biblen erotisk af lektor dr.theol. Sven Bjerg	7
Erkendelsens spejl Af Henrik Tronier	11
»Begrebet Angest« af lektor mag.art Arne Grøn	17
Kirketur af stud. theol. Dorthe Romme	22
Kirkens klæder Af Hanne Frøsig Dalgaard	25
Værksted for teologisk semiotik af lektor cand.theol. Gert Hallbäck	33
»Fra Fakultetets Scrap-bog« af Viggo Brøndal	37
»I Ånd og Sandhed« af Docent Martin Schwarz Lausten	39
Kalender for efterårssemesteret 1994	47

Kontakt

TEOL-information udgives af
Det teologiske Fakultet, Køben-
havns Universitet, og udkommer
to gange årligt, henholdsvis den
1. februar og den 1. september.
TEOL-information distribueres
gratis til udvalgte offentlige og
kirkelige institutioner samt til in-
denlandske universiteter, gymna-
sier, hovedbiblioteker og pressen.
Ønsker man at få bladet tilsendt,
skal henvendelsen rettes til:

Birthe Andersen,
Teologisk Fællesafdeling,
Købmagergade 44-46, 4. sal,
1150 København K.
Tlf. 35 32 37 00

Ansvarshavende redaktør:
Dekan Jens Glebe-Møller.
Redaktionskomite: Niels Peter Lømche

Lay-out og sats: Religionspædagogisk Center.
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg A/S.
Artikler, der offentliggøres i
TEOL-information, kan citeres
med angivelse af kilde.
Oplag: 2500.

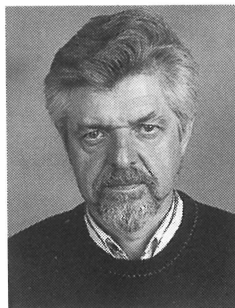
Forside: Damer og herrer samlet i statsmanden Ove Høegh-Guldbergs lejlighed i Prinsens Palæ, København. I forgrunden til venstre står en præst i sin kjole med pibekrave og paryk med rund præstefrisure. Midt i billedet en anden herre også med rund paryk og med sort habit og den firkantede bladkrave, som blev brugt af tidens ikke-teologiske lærde, men også undertiden af præster til den enklere form for embedskjole, som hed Samarie. - Tegnet i 1777 af C. F. Stanley. Tilhører Frederiksborgmuseet. Efter Ellen Andersen, *Moden i 1700-årene*, 1977, side 145.

Siden sidst

*af dekan professor Jens Glebe-Møller
Institut for Systematisk teologi*

Da jeg skrev mit sidste »siden sidst«, var det nye rektorat endnu ikke valgt. Men fra december 1993 hedder rektor altså Kjeld Møllgaard og prorektor Jens Brincker. Som man har kunnet læse i dagspressen, lagde rektoratet hårdt ud med tanker om at gøre Københavns Universitet til et eliteuniversitet. I forlængelse heraf tog rektoratet og de seks dekaner straks fat på at udarbejde Københavns Universitets udviklingsplan over en syvårig periode. Senere på året vil den så blive vedtaget af konsistorium. Det teologiske Fakultet har efter mange drøftelser på institutplan, på et lærerseminar på Fuglsang og i Fakultetsrådet leveret sit bidrag, som så vil blive indarbejdet i den overordnede plan.

Vort forholdsvis rummelige budget for 1994 fik et alvorligt skud for boven, da det viste sig, at vi ikke har kunnet præstere så mange deleksaminer, som vi ifølge prognoserne skulle. Derfor det vil sige efter det nugældende taxametersystem skal budgettet reduceres med 1-2 millioner. I erkendelse

heraf har Studienævnet arbejdet hårdt og ikke uden kontroverser på at ændre og smidiggøre eksamensordningen, så eksamenskandidaterne lettere kan overskue deres situation. Bl.a. er sommerekamensterminen blevet delt i to, således at der i slutningen af august og begyndelsen af september er mulighed for at blive reeksamineret. Studienævnet er også begyndt at se på den pædagogiske tilrettelæggelse af undervisningen noget som vi jo traditionelt ikke har ansat for nødvendigt. Mens dette skrives, er eksamenstilmeldingerne strømmet ind, så der er alligevel håb om, at vi nogenlunde kan holde skindet på næsen.

Den nye Ph.D.-ordning er nu ved at være udarbejdet, og vi har

fået etableret et Ph.D.-studie-nævn, der har den tidligere prorektor John Strange som formand.

Som sædvanligt har vi haft en række udenlandske gæsteforelæsere på Fakultetet. Og vore to æresdoktorer, biskop Martensen og biskop Wiberg, har ligeledes holdt gæsteforelæsninger og således kvitteret for den tildelte grad. Udadtil har lærerne ved Institut for Bibelsk Eksegese holdt tre velbesøgte offentlige forelæsninger om Qumranskrifterne.

Vi har siden sidst tildelt Ph.D.-graden til cand.theol. Bodil Ejrnæs for afhandlingen »Skriftsynet igennem den danske bibels historie således som det afspejler sig i bibeloversættelserne og i de kommentarer, der ledsager bibelteksterne.« To andre Ph.D.-afhandlinger er på trapperne. Og der er ind-

leveret fire prisopgavebesvarelser, hvoraf foreløbig stud.theol. Anita Hansen har fået tildelt guldmedalje for »Niels Hemmingsens homiletik.«

De fysiske rammer omkring vort arbejde er blevet forbedret endnu engang. Institut for Bibelsk Eksegese har nu også fået renoveret og ombygget sit bibliotek. Det internationale Søren Kierkegaard-forskningscenters indflytten i Købmagergade, har også medført en del ombygninger rundt om i huset.

Og så har vi for første gang og med ikke ringe besvær fået fremstillet en »Yearbook 1994-95«, så vi nu kan præsentere vort Fakultet og dets mange aktiviteter på passende vis. På de følgende sider præsenterer vi så sider af vore aktiviteter for vort danske publikum.

Kunsten at læse Biblen erotisk

*af lektor dr.theol. Svend Bjerg
Institut for Systematisk Teologi*

Teologiske studenter er dårlige bibellæsere. De opøves eksegetisk i den uvane at gå bagom, forom, over og under teksten, en metodisk indøvelse i distraktion. De færreste lærer at blive tålmodigt ved teksten.

Det sagde David Jasper fornylig i en gæsteforelæsning, »Art and the Biblical Canon«. Han afviste en voldelig bibelkanon, den »katolske« hvor klerikale fortolkere fastlægger kanon i kanon, og den »protestantiske« hvor et kritisk afgrænset tekstudvalg fungerer som arbejdende kanon. Vold betyder, at nogen dominerer andre. De klerikale og kritiske læsere mener sig udstyret med magt fra akademiet eller den Almægtige til at læse de umyndige teksten. Magten består navnlig i at forvandle fortælling til en hellig tekst, historier om Gud til en hellig skrift, som kun de lærde véd at vogte ret

Der findes en tredje vej, hvor vægten skifter fra tekst til læser, optaget af at læse biblen religiøst, en læseform som indstifter en uendelig mangfoldig udlægning. En form for interaktion med teksten,

en levende udveksling af energi, hvor kanon består i alle de tekster, som bestandig kan provokere nye læsninger frem. Her er skellet mellem ind- og udenforstående slettet. Så vidt David Jasper.

Denne tredje læsemåde er litterær. Den ligger i forlængelse af den prosa og poesi, den senere skønlitteratur, som biblen har fremkaldt og atter optaget i sig. Bibelen læses som det, den er, et kunstværk, en læseform man kan kalde erotisk. Læseren indlader sig på biblen, så tæt og intimt, at hun befrugtes, med risiko for at gå rystet ud af forholdet, fornyet i sit væsen, da noget nyt er sat i omløb i kroppen. Det er en meget kropslig måde at læse på: kun det, som gør indtryk, griber, går ind, trænger ind; man

lades ikke kold, men får øjnene op for den bibelske vision, man ved læsning bliver en del af selv.

Erotisk læsning »fører« læseren ind i det nye, så man kan mærke det på sin krop. Det er en læseform, der som motto kunne have Jakobs ord ved Jabbok, »Jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig«, for det er velsignelse, man forventer. Læg derimod mærke til den markant voldelige metaforik, som klæber ved gængs akademisk metode: eksegeten står i angrebsposition, får teksten i sit »greb«, får »tag« på den, ser gennem den med et »gennemskuende« blik, »underlægger sig« dens mening, alt i alt en voldelig seksuel metaforik.

Religiøs læsning tager derimod teksten på ordet, den celebreres som partner, rede til fælles eros: forsøget på sammen at se klart, se med det disciplinerede blik, der går ud fra, at den anden er en helt selvstændig virkelighed, man aldrig kommer bagom, men nok kan gå sammen med og ud fra. Eros-læsning, ikke metodisk voldtægt.

At tage den bibelske tekst på ordet er at se dens mytekraft, dens evne til at skabe orden i kaos, en orden af »fiktiv« karakter, for så vidt den just er »skabt«, naturligvis af mennesker, forfattere som endnu vidste af religiøs inspiration, og kunne omsætte den i tekster, som »leger«: de fremsætter og tilbagetager i ét væk Gudsudsagn, der rummer et overskud af mening, som blot aldrig kan fikseres i begreber, i faste dogmer.

Religiøst læst, erotisk set, bliver den bibelske »kanon« anderledes levende end vanlig: kanon er de fængende tekster. Den traditionelle kanon skal forstås på en ny måde, litterært og religiøst. Kanons »enhed« har ikke mere den endimensionale skikkelse, som katolsk og protestantisk læsning lægger op til, styret af bestemte doktriner, retfærdiggørelse til eksempel. Nej, enheden skal forstås som en akkumulerende enhed, hvor nye tekstdele hænges på gamle, repeterende, videreførende, fornyende. Nogenlunde som helheden i 1001 Nat, en enhed Sheherazade just fortæller frem, enhed styret af ønsket om at leve og overleve. Kanons »midte« er ikke mere én, men mange, mange midterfelter, afhængigt af hvor læseren føler tekstenergien banke. Kanons »autoritet« består endelig litterært i, at teksterne overbeviser, at de gør tingene nærværende, gribende. Det kommer an på en prøve, om kanon har autoritet, praksis afgør sagen.

Religiøs-erotisk læsning er basis, al andet metodisk skoleridt følger efter. Og litterær læsning består også i at kunne se det bibelske artisteri, dens leg med fiktion.

Sjette søndag efter påske, anden tekstrække, prædikes over Jh 17,20-26, en afsindig vanskelig tekst, indtil man opdager, at den kan skrives ud som det stykke poesi, den egentlig er ment som, poesi i to eller tre led, tæt på hebraisk »parallelismus membrorum«.

1.
Ikke for dem alene/
beder jeg/
men også for dem, som ved
deres ord, tror på mig

at de alle må være ét/
ligesom du, fader
i mig og jeg i dig/
at de også må være i os,

for at verden skal tro/
at du har udsendt mig.

2.
Fader, jeg vil/
at hvor jeg er/
skal også de, som du har
givet mig, være hos mig,

for at de skal se min herlighed/
som du har givet mig

for du har elsket mig/
før verden blev grundlagt

3.
Den herlighed/
du har givet mig/
har jeg givet dem

for at de skal være ét/
ligesom vi er ét/
jeg i dem
og du i mig,

for at verden skal forstå/
at du har udsendt mig

og har elsket dem/
som du har elsket mig.

4.
Retfærdige fader/
verden har ikke kendt dig/
men jeg har kendt dig

og de har erkendt/
at du har udsendt mig;

og jeg har gjort dit navn kendt/
og vil gøre det kendt

for at den kærlighed/
du har elsket mig med

skal være i dem/
og jeg i dem.

Hvad vindes der ved en sådan læsning? Enhver kan selv dømme, men to ting springer i øjnene. Dels gentagelsen af bestemte nøgleord («udsendt», at være »i«, at være »ét«), dels at teksten celebrerer sin sandhed, messer den ind i læseren, med stadig små variationer. Dette er poesi, ikke en prosaisk teologisk tekst. Selve gudsbegrebet sættes i

bevægelse: Gud er »i« Jesus, som er »i« os, som er »i« Jesus osv., en dynamisk livsoverførsel, aldrig standsende, fra den ene til den anden, hen til, væk fra. Gud er selve bevægelsen. Der findes en anden bevægelse i denne poesi: fra tro over forstå, erkende, kende til se. Og herfra kan enhver selv se videre.

Erkendelsens spejl

Af Henrik Tronier
Institut for Bibelsk Eksegese

Den historiske bevidstheds gennembrud i oplysningstiden og romantikken satte som bekendt teologien i en dyb krise, der endnu langt fra er overvundet. Selve det teologiske arbejdes livsgrundlag i det afstandsløse forhold til historien (den historiske tradition og de bibelske tekster) blev nemlig her undermineret.

Afstand

Det skyldtes basalt set opkomsten af en ny fortolkningsform: det såkaldte subjekt-objekt skema. Dette trænger efterhånden igennem som erkendelsesformende princip i mere og mere omfattende dele af den menneskelige bevidsthed. Det opstod og udviklede sig i den nye naturvidenskabelige måde at fortolke den fysiske verdens fænomener på. Derfra trænger det også ind som erkendelsesprincip i historiefortolkningen, og den historiske relativisme (historismen) opstår.

Her får historien derfor karakter af noget »ydre«, blot foreliggende (objektivt), uafhængigt af og adskilt fra fortolkeren - en genstand, som subjektet står overfor i neu-

tral iagttagelse, »udefra« og »på afstand«, ved brug af historisk-kritiske metoder, der tilstræber den naturvidenskabelige metodes objektivitet. Historiens epoker skal fortolkes ud fra deres egne, fortidige forudsætninger, forskellige fra og fremmede i forhold til fortolkeren selv.

I og med brugen af subjekt-objekt skemaet som erkendelsesform løsrives subjektet altså fra historien; der etableres en grundlæggende, væsensmæssig (ontologisk) *afstand*. Dette finder konkret udtryk i den traditionskritik, der netop karakteriserer den nye, historiske bevidsthed. Tanken om en organisk sammenhæng, et *væsens-sammenfald*, mellem historien og fortolkeren, hvor erkendelsen ser

sit eget væsen afspejlet i historien og historien reflekteret i erkendelsen, bliver umulig i en bevidsthed, hvis virkelighed er støbt i subjekt-objekt modsætningens kategorier.

Opkomsten af den historiske bevidsthed, afstanden til *historien*, der skabte så store problemer for teologien, er altså blot et særligt tilfælde af et mere omfattende og dybereliggende bevidsthedsmæssigt skifte. Nemlig i fortolkningsforholdet mellem subjekt (erkendelse) og verden (erkendelsens objekter). Og det er i bund og grund *her*, det virkelige problem ligger for teologiens historiske forhold til sine nytestamentlige skrifter. For subjekt-objekt skemaets principielle, ontologiske *adskillelse* og semantiske *afstand* mellem den ydre, fysiske verdens væsen (det blot objektivt foreliggende) og erkendelsens eget væsen - altså væsensmodsatningen mellem ydre og indre - medfører et helt grundlæggende brud med den antikke bevidsthed.

Enhed

Dér er forestillingen om et sammenfald, en *identitet*, mellem den sande erkendelses væsen og den ydre verdens egentlige væsen nemlig af helt fundamental betydning. Faktisk viser det sig, at både »filosofiske« og »religiøse« beskrivelser af selve erfaringen af frelse og meningsfylde bygger på denne forestilling. »Frelsestilstanden« (f.eks. »at være i Kristus« hos Paulus) formuleres som en særlig *fortolk-*

ningstilstand, hvor denne væsensidentitet eller kongruens mellem erkendelsen og kosmos og verdenshistorie realiseres - hvor kosmos og historie bliver spejl for erkendelsen. Der er her tale om en tilgang til erfaringsverdens fænomener, hvor disse fortolkes, ved at erkendelsen bevæger sig i en struktur, der er kongruent med strukturen i den kosmiske indretning og/eller det verdenshistoriske forløb, som disse fænomener er placeret i - f.eks. en kosmologisk dualisme mellem begrebsligt eller rumligt adskilte plan.

Denne væsensidentitet mellem verden og erkendelse bringes til udtryk i nogle af de mest centrale figurer i de antikke forestillingsverdener: *Logos* i den græske filosofi (og i jødedommen, f.eks. hos Filon), *Sophia* i jødisk visdomslitteratur, *fortolkerenglen* i apokalyptikken. (Sidstnævnte viser sig at være en særlig mytologisering af *Logos*-begrebet.) Disse transcendent størrelser har nemlig på én gang et objektivt virke i den ydre fænomenverden og et kognitivt virke i subjektets erkendelse.

Objektivt udvirker eller oprettholder de verdens og historiens fænomener ifølge en eller anden overordnet orden; de holder virkeligheden rationelt sammen ved at forbinde fænomenerne med ordnede strukturer eller modstykker, der foreligger på andre, begrebsligt eller rumligt overordnede (transcendente) niveauer i virkelighedens samlede indretning (begrebs-

verdenen eller, i f.eks. apokalyptikken, den himmelske verden). I denne forstand udgør de altså den objektive verdens egentlige væsen, dens (transcendente) rationalitet.

Kognitivt går disse selv samme størrelser ind og udvirker en transformation af subjektets erkendelse fra den blot umiddelbare og uegentlige, empiriske modus til en transcenderende fortolkningstilstand. De løfter erkendelsen op til de transcendent niveau og former dens erkendelsesbevægelse, så den forstår fænomenerne *herudfra* i en fortolkningsstruktur, der svarer til den kosmologiske struktur i de transcendent størrelses objektive, rationelle virke i verden. Hermed viser der sig en transcendent, rationel mening i erfaringsverdenens fænomener.

I denne fortolkningstilstand er erkendelsen og verden altså væsensforankret i én og samme, transcendent størrelse; de er omfattet og udvirket af samme rationalitet. I denne fortolkningsmæssige »resonans« mellem verden og erkendelse erfares selve meningsfylden, hvilket beskrives i, hvad vi vil kalde »religiøst«, soteriologisk klingende sprogbrug. Dette *erkendelsesfænomen* (af udpræget rationel karakter) er selve indholdet i den religiøse erfaring. Erkendelsen ser her sin egen rationalitet afspejlet i virkelighedens - kosmos' og verdenshistoriens - egentlige væsen. Dermed fremstår virkeligheden som meningsfuld og rationel på trods af den umiddelbare, empi-

riske erfaring af fænomenernes kaos, meningsløshed og fremmedhed. I denne (rationelle) fortolkningsrelation mellem verden og erkendelse finder der nemlig en radikal værdiomtolkning af de erfarede fænomener sted: De negative empiriske erfaringer kan omtolkes til i virkeligheden at være udtryk for (og bekræftelse på) en transcendent mening, der ligger uden for det empirisk tilgængelige plan i det samlede billede af virkeligheden.

Hermeneutik

I de antikke forestillingsverdener udtrykker de omtalte centrale figurer og deres bevægelser med andre ord en omfattende semantisk struktur, der sammenkobler den objektive virkelighed og det fortolkende subjekts erkendelse. Med disse figurer giver teksterne altså *selv* udtryk for, at der foreligger en nøje sammenhæng mellem den beskrivelse af kosmos og historie, de fremstiller i deres forestillingsunivers, og den semantiske struktur i deres aktuelle fortolkningstilgang til erfaringsverdenens fænomener. Altså mellem det, vi vil kalde det mytologiske, og det hermeneutiske.

Med tilknytningspunkt heri kan man derfor ud fra en analyse af disse figurer tilbageføre teksternes mytologiske forestillinger til karakteren af deres fortolkende omverdensforhold: Det mytologiske er fortolkningsmæssige konstruktioner af verden, af kosmos og

historie, rum og tid, hvorudfra erfaringsverdenens fænomener kan fortolkes som rationelle og meningsfulde på trods af den empiriske erfaring af det modsatte. Og disse mytologiske konstruktioner viser sig da netop også ved nærmere eftersyn at være støbt i erkendelsesaktivitetens former; de er udtryk for objektivering af selve de semantiske strukturer i fortolkningsgangen til erfaringsverdens fænomener.

Tilsvarende viser de omtalte centrale figurer sig at være udtryk for mytologisering af denne fortolkningsaktivitet; deres bevægelser i kosmos og historie er mytologisering af erkendelsesbevægelsen i det forstående omverdensforhold.

Til forskel fra andre modeller til fortolkning af de antikke tekster, f.eks. socialhistoriske eller politiske, trænger den her antydede fortolkningsmodel ned til de dybe lag i tekstens bevidsthed, hvor betydning overhovedet genereres: selve de semantiske strukturer, hvori erkendelsesforholdet mellem subjekt og erfaringsverden etableres.

Ved brug af en sådan fortolkningsmodel kan en række nye sammenhænge mellem de antikke forestillingsverdener afdækkes. F.eks. kan store dele af det apokalyptiske forestillingsunivers forklares som udtryk for en overtagelse af den græske filosofiske idealismes semantiske strukturer i en meget bastant, rumliggjort udformning - bl.a. viser apokalyptik-

kens forestillinger om den eskatologiske forvandling sig at være en logisk følge heraf.

Med udgangspunkt i analysen af de omtalte centrale figurer kan de antikke teksters mytologiske forestillingsverdener altså sættes i en nøje sammenhæng med *hermeneutikkens* historie i antikken.

Paulus

Det gælder også Paulus' forestillingsverden. Det omtalte tilknytningspunkt for en sådan fortolkning er hos Paulus at finde i *to pneuma*, den himmelske ånd. Denne beskrives som en transcendent størrelse, hvis forbindende virke fra den himmelske til den jordiske verden netop både har et objektivt og et kognitivt aspekt.

Objektivt udvirker den en række åndsfænomener, *ta pneumatika*, i verden og i historien. Kognitivt udvirker den gennem sin åbenbaringsaktivitet en transformation af erkendelsen til at blive »åndelig« (*pneumatikos*). Her åbner den for erkendelsen af de himmelske og åndelige størrelser og - herudfra - for forståelsen af verdens og historiens egentlige væsen og mening, en sand indsigt i »alt« (*ta panta*).

Således viser det sig, at *to pneuma* i Paulus' forestillingsunivers har karakter af en omfattende semantisk struktur, der sammenkobler den objektive virkelighed og subjektets erkendelse. En analyse af »*pneuma*-strukturen« i Paulus' forestillingsunivers kan derfor dels

blotlægge dets indre logik og rationalitet, dels de semantiske strukturer i hans fortolkende omverdensforhold - og dermed forholdet til den antikke hermeneutiks historie.

I tilknytning til pneuma-begrebet finder man da også en række af de ovenfor nævnte hermeneutiske motiver hos Paulus. F.eks. motivet om værdiomtolkningen og »den hermeneutiske resonans«: Væsensforankringen i den himmelske, ådelige verden og Kristus finder sted i erkendelsen. (Som væsensbestemmelse af subjektet angår *pneumatikos* specifikt erkendelsen.) Her sker en værdiomtolkning, fordi den åndsudvirkede forståelse bevæger sig i den kosmologiske dualisme, hvori åndens objektive virke også finder sted: Hvad der for den ikke-åndelige erkendelse (»denne verdens ånd«) fremstår som negativt og meningsløst viser sig i den transcenderende åndserkendelse som værdipositivt og bekræftelse på tilhørsforholdet til en transcendent verden af frelse og fylde.

Således kan Paulus faktisk grundlæggende bestemme den kristne menighed som et *fortolkningssamfund*. Dette adskiller sig netop fra »denne verden« ved at være bestemt af en sådan fortolkningsaktivitet, udvirket af ånden.

Motivet om den hermeneutiske resonans genfindes i Paulus' pointering af, at betydningen af menighedens himmelforankring og Kristusparticipation, der objektivt

etableres gennem åndens virke fra himlen i *ta pneumatika*, først realiseres, når ånden også omfatter erkendelsen. Altså i resonansen mellem objektive åndsfænomener og åndsforståelse.

Dette motiv ligger bl.a. bag Paulus' nadverforståelse. Nadverelementerne er ånds-fænomener (*pneumatika*), formidlet i åndens objektive virke. Disses konkrete virkning forandres afhængig af subjektets og menighedens erkendelsesforhold til dem. Uden åndeligt forståelsesforhold virker de som straffende onder. De udvirker rent faktisk sygdom og død i menigheden. I den åndelige forståelsesrelation til dem skifter de derimod ansigt og virker som frelsende goder for subjekt og menighed. Der finder altså en faktisk, objektiv forandring sted *i og med* erkendelsesforandringen. Baggrunden for denne for os fremmedartede forestilling er netop den centrale antikke forestilling om det uløselige, levende og »pulserende« forhold mellem verden og subjekt, mellem det objektive og det kognitive, her givet ved, at selv samme ånd virker i begge.

Dette motiv kan også findes i Paulus' historieforståelse. Henriens transformation fra den gamle til den nye pagt (objektivt), altså skabelsen af menigheden som den nye pagt, sker i og med en af ånden udvirket fortolkningsrefleksion af det historiske i menigheden. Den nye pagt er skabelsen af et nyt fortolkningssamfund.

På denne baggrund er det ikke overraskende, at en analyse af pneuma-figuren kan afdække en række sammenhænge mellem det mytologiske og det hermeneutiske inden for Paulus' forestillingsunivers.

Det gælder f.eks. Paulus' forestillinger om det himmelske samfund, om menigheden som Kristi legeme og dets enhed i den himmelske verden, udvirket af ånden. Denne mytologiske forestilling er konstrueret i en struktur, der viser sig at være en bastant rumliggjort objektivering af en semantisk struktur, man kan finde i en særlig samtidig fortolkningsmetode til bestemmelse af fænomeners indbyrdes begrebslige forhold.

Også Paulus' forestillinger om den eskatologiske transformation viser sig at være støbt i erkendelsestransformationens semantiske struktur - et forhold, der på tekstens eksplicitte niveau bl.a. afspejles i, at Paulus benytter samme modsætningspar til beskrivelse af den nutidige transformation af erkendelsen (1. Kor 2f.) og den eskatologiske transformation af legerne (1. Kor 15).

Et forsøg på at udrede nogle af alle disse sammenhænge mellem Paulus og den antikke hermeneutiks historie er, hvad jeg for tiden omsætter en del af overskuddet fra øldrikkende danskere til.

PS. *Skal* det derfor være, så drik Hof!

»Begrebet Angest«

af lektor mag.art Arne Grøn

Interessen for Søren Kierkegaards forfatterskab har nået et niveau, hvor det ikke blot er nærliggende at markere, at han blev født (i 1813), og at han døde (i 1855). men også hvad han skrev hvornår. I 1988 blev 175-året for hans fødsel fejret med eksempelvis konferencer i Danmark og Frankrig. I september sidste år blev der afholdt en konference i Mexico City i anledning af 150-året for Kierkegaards 1843-udgivelser: *Enten-Eller*, de første opbyggelige taler, *Frygt og Bæven* og *Gjentagelsen*. Mexico-konferencen er et eksempel på, at der ikke kun foregår en Kierkegaard-renæssance i lande med en allerede etableret og velkendt tradition for Kierkegaard-forskning. Også i latinamerikanske lande og i de østeuropæiske lande er der en markant og stigende interesse for det kierkegaardske forfatterskab.

Hvis man har kastet et kort blik på Kierkegaards publikationsliste, som det hedder nu om dage, vil man vide, at også efter 1993 er der rig lejlighed til at fejre 150-år. Den 17. juni 1844 udgav Kierkegaard *Begrebet Angest*, 4 dage efter *Philosophiske Smuler*. Når jeg her

fremhæver *Begrebet Angest*, er det ikke blot på grund af datoen. Værket indtager en særstilling i forfatterets skab, selv om det ikke er lige til at afgøre hvorledes.

Allerede ved sin form skiller *Begrebet Angest* sig ud fra 1843-udgivelserne. I et tilbageblik i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (fra 1846) hedder det, at *Begrebet Angest* i sin form er »ligefrem« til forskel fra de andre pseudonyme værker og tilmed lidt »docerende«. Men samtidig virker det næsten porøst; tankegangen i *Begrebet Angest* er ikke sluttet eller afrundet, således som det er tilfældet i f.eks. *Sygdommen til Døden* (fra 1849), som det peger frem mod.

Men hvis *Begrebet Angest* ikke har en afrundet karakter, hvorledes er det så et centralt værk i

forfatterskabet? Svaret er kort, at det er, hvad man kunne kalde et »brud-værk«. Det sammenfatter temaer fra de tidligere værker, men viderefører dem på en brudt måde, hvorved det giver et nyt udgangspunkt for det senere forfatterskab. *Begrebet Angst* er således et værk, der tematisk samler trådene fra det tidligere og samtidig åbner det senere forfatterskab.

Dette svar gør det oplagt at læse *Begrebet Angst* som indgang til Kierkegaards forfatterskab. Det er, hvad jeg har gjort i bogen *Begrebet angst hos Søren Kierkegaard* (Gyldendal 1994). Bogens første kapitel udfolder grundtemaerne i *Begrebet Angst*, som derefter følges videre ud i forfatterskabet. Et sigte med bogen er således at give en tematisk introduktion til Kierkegaards forfatterskab med udgangspunkt i *Begrebet Angst*. Jeg har valgt denne fremgangsmåde også for at fremhæve, at det kierkegaardske forfatterskab ikke er en homogen størrelse, men et komplekst forløb med mulige brudflader undervejs. Med den valgte fremgangsmåde er det også muligt at styre uden om traditionelle måder at gribe forfatterskabet an på, såsom partout at fremlæse den såkaldte »stadieteori«.

Selv om *Begrebet Angst* i sin form er »ligefrem«, er det som allerede antydnet et mærkeligt og også overraskende værk. Noget ligger lige for, mens andet skal graves frem. I det følgende vil jeg trække

et par punkter frem, som jeg gør en del ud af i ovennævnte bog.

Frihedens mulighed

Hvis man går fra den »docerende« form og til spørgsmålet, hvad det er for en tankegang, der »doceres« i *Begrebet Angst*, støder man på noget, der umiddelbart tager sig ud som et misforhold. Der er tale om et forsøg på at bestemme, hvad et menneske er, men hvorledes skulle et fænomen som angst give nøglen til en sådan bestemmelse? Det første, man må have fat i, er det spørgsmål, Kierkegaard stiller. Når han taler om *begrebet* angst, spørger han efter angstens betydning. Det mærkelige er allerede, at et menneske *kan* nære angst. Hvad viser angst om det at være menneske?

I angst træder et menneske uden for sig selv på en særlig »dobbelte« måde. Det forholder sig til en mulighed, der giver angst, men det er ifølge Kierkegaard en mulighed for selv at forholde sig. Kort sagt, i angst forholder et menneske sig til, hvorledes det selv kan forholde sig.

Lad mig tage et eksempel, der er aktuelt i her i slutningen af foråret, men også lider af en genkommende aktualitet. Hvis man skal til eksamen, kan man være uheldig med det spørgsmål, man får, måske endog med eksaminator eller censor, men man kan også på forhånd være bange for, hvorledes man selv vil reagere, når man står i situationen. Det kunne ligne

angst, men alligevel kan man sige til sig selv, at denne prøve heldigvis kun har en begrænset betydning.

Når Kierkegaard taler om angst, sigter han til en prøve af en anden karakter. Det udtrykker han kort ved at sige, at den mulighed, angsten drejer sig om, er »frihedens« mulighed. Det vil sige, at det ikke blot er en eller anden mulighed for at forholde sig til noget en gang i fremtiden, men muligheden for selv at forholde sig. Det er dermed også en tilsnigelse at kalde det en mulighed, da det ikke er noget, man kan tage op eller lade være. Det er muligheden for at komme til bevidsthed om sig selv, men at komme til bevidsthed er samtidig noget, der sker med én, og i den forstand ikke en mulighed, man kan vælge eller lade være. Når et menneske kommer til bevidsthed om sig selv, bliver det selv forandret. Det får selv historie, for det, som det kommer til bevidsthed om, er ikke »sig selv« som en fiks og færdig størrelse, men som et problem og en opgave. Det kan meget kort udtrykkes således, at opgaven er at få det liv til at hænge sammen, der ellers splittes op som tiden går.

Stikordsagtigt drejer Kierkegaards analyse af angsten sig altså om at komme til bevidsthed om sig selv og at få historie. Det er nu overraskende at se, at Kierkegaard knytter dette sammen med at erfare sig selv som legeme. For at kunne nære angst må et menneske selv være et forhold mellem noget

uensartet, ellers kan det ikke træde ud fra sig selv. Det er en »syntese« af sjæl og legeme. Men at det er en syntese betyder, at det uensartede skal holdes sammen; det er heri, opgaven ligger. Den fulde bestemmelse lyder derfor: Et menneske er en syntese af sjæl og legeme, båret af ånd, hvor ånd er det forbindende »tredie«, der gør syntesen til syntese. Opgaven at holde det uensartede sammen melder sig i det øjeblik, de to momenter i syntesen adskilles. Tankegangen sammenfattes i følgende citat, som kan give en fornemmelse af stilen i *Begrebet Angst*: »Først i det Sexuelle er Synthesen sat som Modsigelse, men tillige, som enhver Modsigelse, som Opgave, hvis Historie i samme Øjeblik begynder«!

Ufrihedens virkelighed

Kierkegaards angstanalyse har sat sig dybe spor i det 20. århundredes filosofi, psykologi og litteratur. Men det, der har været mest virkningsfuldt, er groft sagt kun den ene side af analysen, hvor angst dels viser, dels er angst for frihedens mulighed.

At angst angår frihedens mulighed er kun det første niveau i Kierkegaards analyse. Der er et andet niveau, hvor angst primært betyder ufrihed. Kierkegaard analyserer her to grundformer for angst, angst for det onde (det vil sige angst for at gentage det onde) og angst for det gode (hvor et menneske gør modstand mod det gode

forstået som det, der forløser eller frelser).

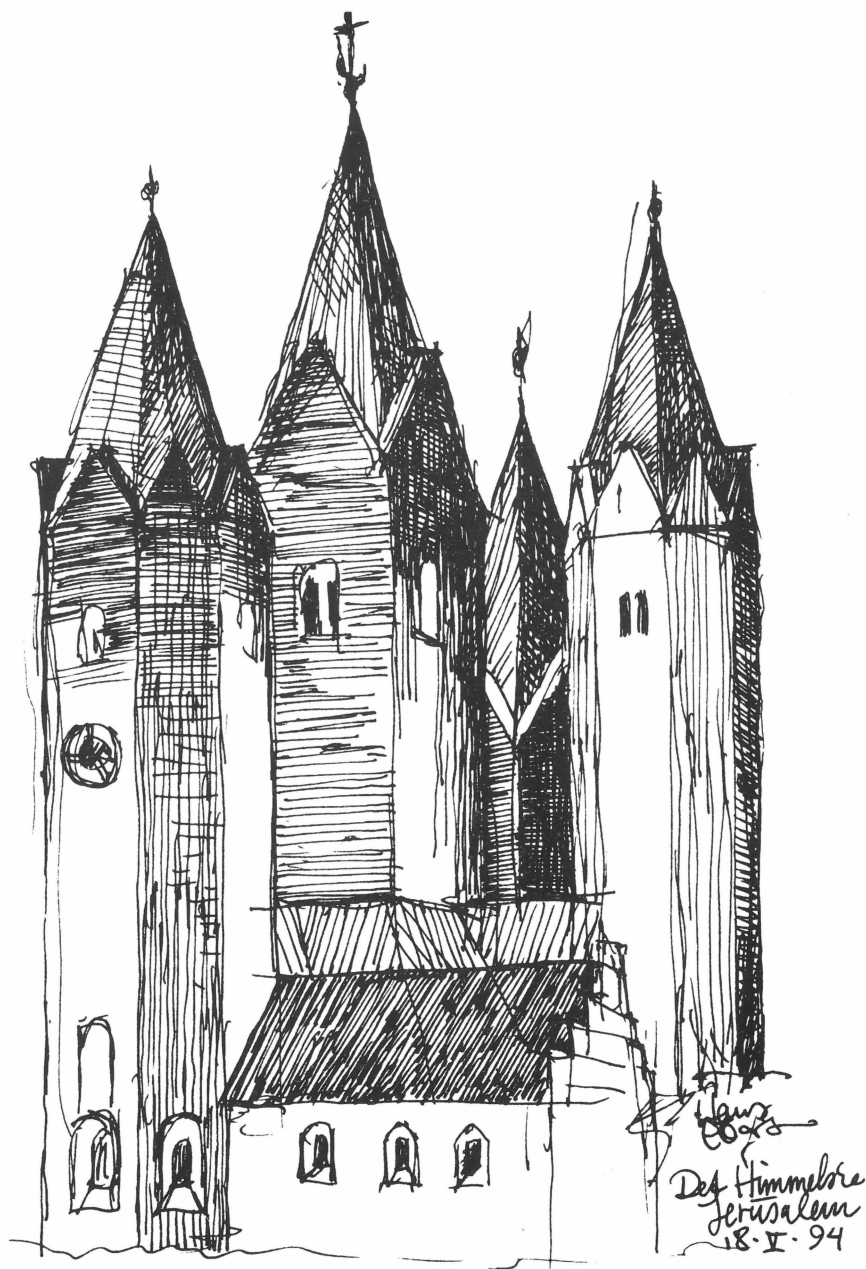
Kierkegaard interesserer sig her for, hvorledes et menneske kan gøre sig selv ufri og tilmed holde sig selv fast i denne ufrihed. Han beskriver »negative« fænomener, som mere eller mindre tydeligt kendetegnes ved en selvkredsen. Analysen af disse »negative« fænomener kulminerer i bestemmelsen af angsten for det gode som »dæmonisk indesluttethed«.

Ikke mindst i *Begrebet Angest* er det slående, i hvor høj grad Kierkegaard får en indsigt frem ved at beskrive fænomener, hvori der ytrer sig bestemte måder at forholde sig på. Dette »fænomenologiske« træk hos Kierkegaard har man sjældent haft blik for. De fænomener, som Kierkegaard beskriver, er først og fremmest »negative« eller selvkredsende. At Kierkegaard har en gennemført beskrivelse af selvkredsende fænomener indrømmes for så vidt i K.E. Løgstrups *Opgør med Kierkegaard* (fra 1968, genudgivet i foråret 1994). Men Løgstrup hævder samtidig, at Kierkegaard kun hæfter sig ved

disse negative fænomener. »De suveræne livsytringer skænkede Kierkegaard ikke en tanke«, hedder det kategorisk.

Hvad det sidste angår, behøver man blot at se lidt nærmere på Kierkegaards analyse af angsten for det gode eller den dæmoniske indesluttethed. I analysen ligger den indsigt gemt, at det menneske, der slutter sig selv inde i dæmonisk angst for det gode, samtidig er berørt af det godes mulighed. Ellers ville det ikke kunne slutte sig inde - mod denne mulighed.

Når Kierkegaard primært hæfter sig ved de »negative« fænomener, rummer det ligeledes en afgørende pointe. Eller rettere en dobbelt. *Begrebet Angest* giver som nævnt et ændret udgangspunkt, som stikordsagtigt kan beskrives således: Den »direkte« vej, som etikeren i *Enten-Eller* foreskriver, er lukket, idet det ikke er muligt at »erhverve sig selv« i et ligefremt valg af sig selv. Til denne negative indsigt svarer en positiv: For at vinde sig selv må man tabe sig selv. Også i det positive tilfælde er der kun en »negativ« omvej åben.

Kalundborg Kirke

Kirketur

En tidlig onsdag morgen i maj måned mødtes en lille flok studerende på Frue Plads med Eva Louise Lilie og mag. art. Hugo Johannsen, redaktør af »Danmarks Kirker«, samt en usikker bus med chaufførse. Fra hovedstaden gik turen gennem det nordvestlige Sjælland, tværs over Jylland og tilbage over Fyn. Turen strakte sig over tre dage, og bestod af en lang række kirkebesøg i de tre nævnte landsdele.

Hensigten med turen var ikke at studere et specifikt emne såsom kalkmalerier, middelalderlig bygningsteknik eller andet. Snarere forsøgte vi at aflæse hver enkelt kirkes udviklingshistorie, idet vi så på de forskellige lag, der var afspejlet i udvidelser af kirkerne, eventuelle kalkmalerier, altertavler, prædikestole, rester af lægmandsaltre og sidealtre, barokudsmykninger og epitafier; ja, vi undersøgte simpelthen de spor i hver enkelt kirke, som vidnede om kirkens opståen eller en udvidelse/forskønnelse af den allerede eksisterende kirkebygning.

Som eksempel kan nævnes fremkomsten af kalkmalerier. Kalkmaleriudsmykninger var en bekoste-

af stud. theol. Dorthe Romme

lig affære, og er derfor blevet lavet i kirkerne som følge af, at der var kommet penge til sognet på den ene eller den anden måde - det samme gælder i øvrigt enhver form for udsmykning. Fremkomsten af kalkmalerier kan således hænge sammen med en udvidelse af en oprindelig romansk landsbykirke, som vi så i Undløse Kirke (Holbæk Amt). Kirken var en berømt valfartskirke i middelalderen, viet Skt. Laurentius. I forbindelse med valfarterne har der udenfor kirken været et gevaldigt leben i form af marked og dertil hørende festligheder. Dette medførte, at store indtægter tilflød kirken og gjorde det muligt at udvide den romanske landsbykirke med hvælvinger i begyndelsen af 1400-tallet. Disse hvælvinger er blevet udsmykket med meget fine kalkmalerier, der dateres til omkr. 1425. Kalkmalerierne er en fremstilling af Laurentius' martyrium, samt en scene fra hans barndomshistorie, naturligvis overfor en fremstilling af Jesu fødsel.

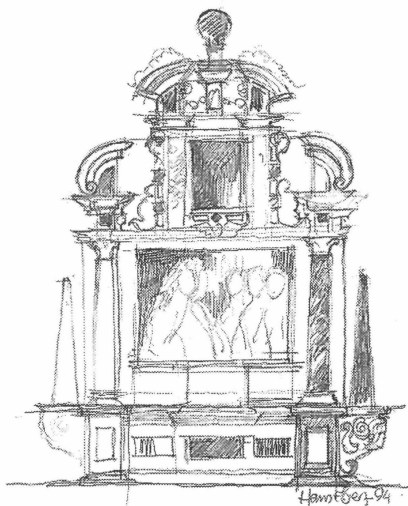
Motivvalget, afbildningen af Skt. Laurentius, der var en meget populær helgen på den tid, samt

fremstillingen af Jesu fødsel var udpræget senmiddelalderlig. Studerer man nemlig fødselsscenen nøjere, ser man Jomfru Marias sko og hovedbeklædning ved siden af hende; desuden er der på billedet ud over Jesusbarnet, Maria og Josef en tredje figur, en helgeninde. Denne må være Birgitta af Vadstena, for ifølge et syn hun havde, afførte Maria sine sko og hovedbeklædning, hvorefter hun fødte Jesus. Dette hører vi, som bekendt, ikke noget om i evangelierne, og Birgitta døde i 1373, derfor må det antages at være yderst sandsynligt, at fortællingen om hendes syn har været kendt på Holbæk-egnen i begyndelsen af 1400-tallet.

Disse kalkmalerifremstillinger blev for alvor sat i relief, da vi i Sæby Kirke (ligeledes i Holbæk Amt) i apsis så en fremstilling af Majestas Domini fra omkr. 1125. Et meget tidligere kalkmaleri, hvor Kristus som verdens hersker var fremstillingens absolutte centrum.

Som nævnt har såvel udvidelser som forskønnelser af kirkerne været snævert forbundet med en eller anden form for pengetilførsel, idet kirkebyggeri og kirkekunst simpelt hen altid har været frygtelig kostbart. I den forbindelse var det utroligt interessant at konstatere et markant skifte i og med reformationen, hvor pludselig den verdslige øvrighed begyndte at sætte mærkbart præg på kirkerne. Denne tendens var særlig tydelig

Hornslet Kirke

for nogle af de jyske kirker, vi besøgte.

Et helt overvældende eksempel på dette var Hornslet Kirke (Randers Amt), en oprindeligt romansk kirke, som bl.a. rummede nogle spændende kalkmalerier fra det 13. årh. Ikke desto mindre var kirkerummet fuldstændigt domineret af en mængde epitafier og gravsten. Historien er den, at Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm, den nærtliggende herregård, i 1560 fik jus patronatus og herefter forestod store om- og tilbygninger. Særligt fremtrædende er her Rosenkrantzernes gravkapel, der er bygget til kirken på det udvidede skibs sydside, og som sammen med de mange gravmonumenter nærmest har forvandlet Hornslet Kirke til en

mindehal over de mange Rosenkrantzere, der er stedt til hvile her.

Også i Tjele Kirke (Viborg Amt) var de opstillede epitafier meget iøjnefaldende, og her var det morsomt at betragte den meget tydelige udvikling, gravmonumenterne undergik, og som i høj grad afspejlede de hedengangnes forestilling om Gud og sig selv. I korets nordvæg var ophængt en rimelig simpel figursten over Jørgen Skram og hans Hustru Hilleborg Daa, med deres to døde svøbelsesbørn imellem sig, og under figurerne var indhugget en inskription over de afdøde, der udtrykte ønsket om, at Gud ville skænke dem en glædelig opstandelse. På samme kirkevæg i den modsatte ende, nemlig lige overfor indgangen var opstillet et vældigt marmorepitafulum med en alabastfigur i legemsstørrelse af Geert Diderich Levetzau. Epitafiet og ved siden af det en enorm sarkofag, ligeledes i marmor, rummende Levetzaus jordiske rester, udtryk-

te magt og selvtilfredshed, og kom herved til at stå i skarp kontrast til den ovenfor beskrevne sten.

Kalkmalerier og gravmæler; endnu kunne der siges meget herom samt om alle de andre ting, vi beskæftigede os med på vores kirketur. Det er svært at vælge ud, da indtrykkene var overvældende og udbyttet stort, ikke mindst takket være vore to eksperter, som vidste om ikke alt, så dog noget om alt, hvad vi så, og forstod at sætte tingene ind i en historisk og teologisk sammenhæng. Dette skulle i sig selv være en begrundelse for udbyttet af og meningen med studieture, om de så er af længere eller kortere varighed. Kirketuren var et forfriskende pust midt i stramme studieplaner, der ikke rummer meget plads til studiemæssige svinkeærinder, og fagligt gav turen et udbytte, som ingen af os kunne have læst os til, om så vi havde brugt fjorten dage.

Kirkens klæder

Af Hanne Frøsig Dalgaard

Ph.d.-studerende, Institut for Kirkehistorie

Normer for tjenestedragt og messeskrud?

Det blev temmelig særpræget for den danske kirke ved reformationen, da det i Kirkeordinansen blev nedfældet, at:

»Altid skulle de (præsterne) gaa wdy een ret præsteklede, som kand sømme een Guds ordz tienere. Oc det samme wille wy haffue sagt ocsaa om Superattendenter oc predickere wdi Kiøbstederne, oc alle som tiene bode y Kirckerne oc Scholerne« (Lausten, KO 1989 side 212), og

»Saa skal der holdis en Høgmesse om søndagen for dennem, som wille berettis, wdi de wonlige Messesklæder, offuer et bret Alter, med wonlig Kalck oc disk oc tende liuss« (do. side 166).

Så kortfattede disse bestemmelser er udformede, er de resultat af et intenst lovarbejde med kongens interesserede medvirken og under Johann Bugenhagens teologiske ledelse, altså ingenlunde tilfældigt formulerede.

Både gejstlig dragt og messeskrud til præst og alterbord havde i vores katolske periode fulgt den

udvikling, som også har gjort sig gældende i det øvrige Europa.

Men set fra vor tid må det konstateres, at der er sket betydelige forandringer undervejs. Ikke mindst i vores eget århundrede er der kommet skred i nyanskaffelser af liturgiske tekstiler og dragter, og præstekjolen er blevet underlagt klare, nye regler. Ikke på noget tidspunkt har spørgsmål angående disse forhold givet anledning til så indgående folkelig debat som i de senere år. Hvilken rolle spiller disse forandringer for vores forståelse af den danske kirke siden reformationen og nu?

Forskere

Præsten og kirkehistorikeren *Peter Severinsen* har i 1924 udgivet

sin klassiske bog »De rette Messeklæder«, det eneste foreliggende i bogform om emnet på dansk, og om præstekjolen har han deri væsentligt bygget på pionérartiklen af Wilhelm Rohde, trykt i Theologisk Tidsskrift 1844.

I værket »Danmarks Kirker«, udgivet af Nationalmuseet siden 1930, er der publiceret et overordentligt omfattende kildemateriale af regnskaber og synsforretninger, så vi kirke for kirke kan følge beholdningerne af kirkeskrud. Det har imidlertid været et princip for redaktionen, at inventaret i kirkerne er blevet beskrevet op til omkring 1850. Efter den tid er kildematerialet så vanskeligt tilgængeligt i de enkelte kirker, at en systematisk publicering er holdt udenfor.

Cirkulære 1841

Udviklingen siden 1850 må det fra nutids synspunkt være af interesse at skaffe overblik over :

I 1841 er der fra Danske Kancelli blevet udsendt cirkulære til landets biskopper med et for sin tid enestående forsøg på et reglement for de liturgiske dragter og tekstiler. I senere bekendtgørelser er det blevet gentaget. Det var under det forudgående arbejde i ritualkommissionen blevet klart, at de eksisterende alter- og messeklæder var i dårlig forfatning, og der gives derfor anvisning på, hvad der blev fundet hensigtsmæssigt. Fra den tid og fremefter stammer det røde fløjsudstyr med guldgaloner, mes-

sehagelen hyppigt kaldet »hagesmæk«, som ofte betragtes med nogen foragt. Det var en form, som med overkommelige midler kunne anskaffes til alle kirker.

Det første forsøg på at bryde dette forskrift blev gjort i Jesuskirken ved København, der ved indvielsen i 1891 fik en hvid messehagel med meget fornemt broderi og et alterklæde af mørkeblåt fløj med guldbroderi. Alterdugen var af hvidt hørlærred med en smukt udsyet bort ved forkanten udført af en kreds af damer omkring brygger *Carl Jacobsens* hustru Othilia.

Kirkelig frihed - præraphaelitter

Da grundloven blev indført i 1849, blev kirkens status ændret, og den fik betegnelsen folkekirke. For befolkningen blev det en af de gennemgribende begivenheder sammen med Grundtvigianismens og Indre Missions fremvækst.

Den nye kirkelige frihed og åbenhed nåede et mærkepunkt, da digteren *Johannes Jørgensen* i 1893 konverterede til katolicismen. Tidligere var noget tilsvarende i sjældne tilfælde sket, når danskere ved ægteskab med udlændinge måtte tage familieensyn. Men for *Johannes Jørgensen* skete det udelukkende efter personlig overbevisning, hvilket markerede en ganske ny mulighed.

Han stod i forbindelse med en kreds af digtere og billedkunstnere, som var optaget af den engelske præraphaelitiske bevægelse. Den

markerede en søgen tilbage til middelalderens kunst og det rene folkelige udtryk, også på kirkekunstens område, blandt andet igennem den tyske pater *Franz Bock*. der med sit store trebinds værk *Geschichte der liturgischen Gewänder des Mittelalters*, 1859, grundlagde dette forskningsfelt.

Nybrud

Der er igennem det 20. århundrede blevet udfoldet en sprudlende aktivitet for at skabe en smuk ramme omkring gudstjenesten ved hjælp af tekstiler. Det har gjort sig gældende internationalt, men har i høj grad også været mærkbart i Danmark. Alterduge er blevet forarbejdet i stort antal landet over, på samme måde broderede tæpper til at dække gulvet indenfor knæfaldet, og messehaglerne har kaldt på fantasien hos lokale folk og hos fremtrædende kunstnere. Både kunstneriske evner og mange penge er der blevet investeret i disse arbejder. I ikke så få tilfælde er der tale om broderier fra kvinder i menighederne som udtryk for deres religiøse hengivenhed. Er det et nutidsfænomen - eller hvilken tradition kan det afspejle?

Ikke mindre har præstens kjole gennemgået en ændring: fra oprindeligt at have været præstens daglige tøj har kjolen fået karakter af gudstjenestedragt. Fra en løs, vid ærmekjole, der i reformationstiden har stået som udtryk for det nye borgerligt prægede renæssancesamfund, opfattes den af mange nu

Illustration 1

som et relikvium med udtryk for stand og rang, begreber, som ellers knapt kendes mere i vores demokratiske tid.

Kvindernes situation som hustruer og døtre pålagde dem i enevældens Danmark at følge standens vilkår i rettigheder og begrænsninger i dragt og fremtoning. Hvordan har det fungeret i praksis?

Også for selve præstedragtens vedkommende spiller forholdet mand-kvinde en ikke ubetydelig rolle. De kvindelige præster fik omsider i 1948 ret til at modtage ordination og har siden brugt den samme form for tjenestedragt som deres mandlige kolleger. Men, som det viser sig, dog med modifikationer. Hvordan er det forløbet, og hvilke gensidige påvirkninger kan det have medført?

Tilsammen er disse begivenheder igennem de seneste cirka 150 år udtryk for gennemgribende ændringer i holdninger i kirken og samfundet, afspejlet i arten og brugen af dragter og liturgiske tekstiler

Nye synsvinkler

Materialer, udsmykning, symbolik, kunstneriske forudsætninger, mulighederne for at fremskaffe de krævede, ofte eksotiske og meget vanskeligt tilgængelige virkemidler, spørgsmål om hvem der har anskaffet det kirkelige udstyr og forvaltet ansvar og traditioner for form og brug - alt dette står ubesvaret både med hensyn til præstens og kordegnens tjenestedragter, som i nogen grad er beslægtede, og for det kirkelige skrud: alterklæde og alterdug, messehagel, stola og messeskjorte samt bispekåbe.

Registrering

En fuldstændig registrering af kirkenes ejendele som i »Danmarks Kirker« ville kræve så omfattende ressourcer økonomisk og arbejdsmæssigt, at den fremgangsmåde måtte udelades. I stedet har jeg som oplæg valgt at rette henvendelser igennem Menighedsrådenes Blad og Præsteforeningens Blad, hvilket en del læsere har taget op og besvaret med værdifulde beskrivelser af de forhold, de har haft kendskab til. Omend sporadiske kan disse oplysninger danne udgangspunkt. Også fremtræden-

de kunsthåndværkere har bidraget med oversigter over deres produktion, og igennem pressen er der regelmæssigt blevet omtalt nyan-skaffelser af kirkelige udsmyningsopgaver og messeklæder. Alt i alt et materiale, der kan give et skøn over, hvad der findes og bruges i danske kirker i disse år.

Rødt og guld - var det kedeligt?

Med hensyn til den historiske baggrund er det den almindelige opfattelse, at de røde alterklæder og messehagler efter 1841-regulativet har været så stereotype, at de ikke kan vække nogen særlig interesse. Stilen præger imidlertid stadig en del danske kirker, og den har gjort sig gældende i Europa som helhed, før nybruddet satte ind. Det kan vel næppe være rimeligt blot at afvise det udstyr, der for en verdensdel har markeret det helligste igennem en ganske lang periode, som uvæsentligt - det har derfor tegnet sig som et afgørende problem at belyse forudsætninger og sammenhænge i europæisk og dansk kirkelig tradition for tekstilernes udformning.

Kirkens tekstilkunst

Ved de nævnte tidligere undersøgelser har kilderne især været billeder og lovbestemmelser. Ved den aktuelle undersøgelse er dertil føjet en granskning af tekstil- og dragthistoriske kendetegn. På dette felt er der i løbet af vores århundrede ved museer med kulturhi-

Illustration 2

historiske og kunstindustrielle samlinger blevet opbygget en indsigt, som kan underbygge det tidligere kendte på væsentlige punkter.

Ligesom i maleriet og i alt kunsthåndværk, som er blevet frembragt til kirkernes brug, har guldet spillet en ganske afgørende rolle som det reneste materiale, mennesker kunne anvende. Guld har givet kirkens skrud dets hellighed, men hvordan blev det muligt efter reformationen i vores temmeligt isolerede protestantiske kirke at fremskaffe guld og få det passende forarbejdet, og det samme gjaldt både silke og eksklusive farver?

Messehagler og alterklæder har i Danmark helt siden middelalderen været karakteristiske ved deres udsmykning, som gennemgående består af et kors eller et krucifiks i fornemt reliefbroderi af

guldtråd og silke, og dette broderi er monteret på et stof, der kan have været mønstervævet, eventuelt guld- eller sølvvirket, men undertiden også af glat fløjl. Det synes at skille sig ud fra det kirkeskrud, der er kendt fra landene i Vesteuropa, hvorfra vi har fået de væsentligste impulser. Også i de svenske kirker har der vist sig en gruppe af messehagler, især i de tidligere danske landsdele, som adskiller sig fra, hvad der ellers kendes fra Sverige, og dette endda i tilfælde, hvor de samme trykte mønsterforlæg må være blevet benyttet. Både selve broderiet og stofkanterne er for det meste markeret med guld- eller sølvtråds kniplinger, undertiden kaldt Point d'Espagne, et navn, som var svært for datidens skrivere ved kirkesyn, så der kan være pudsige omskrivninger. For den sorte præstedragt

var der også nogle krav til farve og kvalitet, som ikke uden videre kunne tilfredsstilles i Danmark ved reformationstiden.

Disse spørgsmål: *hvem*, der har stået bag, og *hvordan* anskaffelsen er foregået igennem tiden siden reformationen, fører langt omkring ad europæiske handelsveje. Regnskaberne for Øresundstolden kan give besked om megen handel, men ikke om netop de specialiteter, som skulle bibringe kirkens udstyr dets særlige rigdom. I Middelhavslændene og længere østpå har jøderne været kendt som kunsthåndværkere, der forstod at tegne deres egne mønsterforlæg, og som håndværkere på flere andre af de specielle felter, der netop står bag de eksklusive tekstiler, både farveren, skrædderen og possementmageren - håndværk, som først skulle bygges op i Danmark!

Luthersk - katolsk?

Samtidig fører spørgsmålene indad i kirkens egen struktur: hvilke holdninger var der blandt gejstligheden og befolkningen overfor de øvrige reformationsskirker, især i England og Holland? Der kom de ceremonielle dragter og udstyr allerede i 1500-årene til at gennemgå en kraftig forenkling, som også efterhånden fik indflydelse i Nordtyskland og Sverige - mens en fastholden ved de traditionelle former da netop blev stimuleret i Danmark ved det ganske opsigtsvækkende administrative regulativ i 1841.

I den katolske kirke er der siden middelalderen ved kirkemøder blevet fastlagt teologisk underbyggede regler angående billedfremstilling og farvekanon for at opnå ensartede retningslinier. I Danmark kendes kun undtagelsesvis tilsvarende formuleringer. Forbavsende sjældent har præstekjole og kirkeskrud heller været genstand for selvstændig opmærksomhed i forbindelse med revision af ritualer og alterbog. I de ganske mange beskrivelser, der er udgivet ved de enkelte kirker, om bygninger og inventar, er det ligeledes yderst sjældent, at det tekstile kunsthåndværk er taget med.

Denne tavshed kan virke så meget mere bemærkelsesværdig, som det i pressen og i almen debat er blevet mere og mere almindeligt at finde omtale af nye messehagler og altertekstiler, ligesom afvigelser i præsters brug af ornat og messeklæder kan vække opmærksomhed. Det er ikke ualmindeligt, at messehagelen i sådan sammenhæng anskues som katolsk og dermed som et fremmed element i dansk kirke. En sådan opfattelse understreges muligvis af, at det er blevet almindeligt at bruge de internationale, latinske navne for de forskellige dragter, *superpellicium*, *alba*, *pluviale*, og for alterklædet *antependium*. Det har forståeligt nok været gængs i middelalderen, da latin var generelt som skriftsprog. Men efter reformationen lader kirkeregnskaber og kirkesyn til at have benyttet de dan-

ske betegnelser, indtil nybruddet satte ind inspireret af oldkirkens kunst og liturgi.

For de ældre perioder kan det ikke lade sig gøre at klarlægge, hvordan forholdene kan have varieret fra sted til sted og må have bevirket ønsker om fastholden eller modstand imod messeklæder og ornat. Men de nutidige forhold vil det i højere grad blive muligt at bringe i relation til lokale tendenser. Der er bedre muligheder for en indsigt i den vekselvirkning, som sker mellem præster, kirkens øvrige ansatte, menighedsråd, menighed. Det vil være nødvendigt i det aktuelle projekt at belyse dette ved eksempler med stikprøver, for det foreliggende kildemateriale tillader endnu ikke generelle konklusioner.

Det synes nu glemt, at messehaglen siden oldkirkens tid har haft til hensigt at markere præstens særlige, ophøjede stilling og derfor efter forbøn ved ibrugtagningen aldrig måtte komme uden for korets særligt indviede område. Er der tale om en sækularisering i valg af materialer, motiver, anvendelse, eller hvad ligger der i det, når der ændres på brugen af de hellige tekstiler og dragter?

Interesse og bevaring

Det er et håb med dette projekt at vække stigende interesse og forståelse ved kirkerne landet over for at opbevare kirkernes tekstiler hensigtsmæssigt - både nyligt anskaffede og ældre. Siden gammel

tid har kirkerne i høj grad virket trygge til opbevaring af ting med affektionsværdi. Men tekstiler er i reglen mindre påagtede, for når de er blevet slidt, virker de umiddelbart sølle.

I nogle kirker er der taget forholdsregler for at skabe gode vilkår til at lægge messehagler og andre tekstiler i passende omgivelser, så de kan være beskyttet imod lys, støv og unødvendig berøring. Undertiden er det gjort på en måde, så disse ting også kan tages i øjesyn af besøgende udenfor gudstjenesterne. I kirkerne må det kunne lade sig gøre at tage vare på det, der hører til fra sted til sted, også selvom det går ud af daglig brug. Bedst er det at beholde tekstilerne i de omgivelser, hvor der er adgang til at finde oplysning om, hvornår og hvordan de blev anskaffet. Det er en viden, som lokalt kan bidrage til øget interesse og glæde ved dem. På længere sigt vil det rumme materialet til et nyt kapitel af vores kirkehistorie.

Vejledere på Hanne Frøsig Dalgaaards projekt: Docent dr.theol. Martin Schwarz-Lausten og overbibliotekar dr.phil. Mirjam Gelfer-Jørgensen, Kunstindustrimuseet.

Illustrationer

Illustration til s. 27

Korpartiet i Blaagaards Kirke, København, Hauerslev fot. 1929. Alterbordet har udskåret kassetteværk. Den hvide alterdug har en for danske kirker ret særpræget

form, idet den både har den sædvanlige forkant og hænger ned for gavlene, hvor der er brede borter i hvidsyning. Det halvrunde gulvparti er dækket med et afpasset korsstingsbroderet tæppe. - Tilhører Nationalmuseet, Afdeling for Nyere Tid.

Illustration til s. 29

Messehagler fra udstillingen Præsters og lærde folks dragt, Nationalmuseet november 1983: fra

venstre ses en gylden *stola* over en messehagel, fra Selskabet for Kirkelig Kunst, København, hvid *messehagel* fra Jesuskirken, København 1889 med broderet kors og bort, samt tre *messehagler* fra 1500- og 1600-årene af den traditionelle danske type med broderede krucifikser applikeret på mønstervævet fløj, de tilhører Nationalmuseet, Afdeling for Oldtid og Middelalder. Lennart Larsen fot.

Værksted for teologisk semiotik

af lektor cand.theol. Gert Hallbäck
Institut for Bibelsk Eksegese

Værkstedet for teologisk semiotik er en selvbestaltet studiegruppe ved Fakultetet, der mødes en aften om måneden i Institut for Bibelsk Eksegesees øvelseslokaler. Vi arbejder med emner fra teologiens forskellige fag ud fra en semiotisk indfaldsvinkel. De fleste deltagere er teologiske studenter, men der medvirker også nogle få præster, cand.theol'ere og studenter fra andre fag.

Semiotikken

Semiotikken er en tværfaglig videnskab, hvis emne er forholdet mellem betydning og tegn. Den har navn efter det græske ord for tegn: *semeion*. Grundlæggende er det semiotikkens opgave at undersøge, hvordan et tegn kan betyde noget, dvs. hvordan tegnet kan repræsentere noget andet end sig selv. Den form for semiotik, Værkstedet er orienteret mod, har sit udspring i den franske strukturalisme. Den strukturalistiske teori forudsætter, at et tegn alene har betydning i kraft af sit forhold til andre tegn; der er derimod ingen naturlig sammenhæng mellem tegnet og dets

betydning. Derfor er semiotikken primært interesseret i det system af tegn, som tegnet indgår i, og som definerer dets betydning, mens tegnets reference, det tegnet »handler om«, kommer i anden række. Helt grundlæggende antager den semiotiske teori, at det ikke er virkeligheden, der giver mening til tegnet, men tegnet, der giver betydning til virkeligheden.

Det mest omfattende tegnsystem i den menneskelige kultur er sproget. Sproget selv og dets brug i tekster påkalder sig derfor særlig interesse i semiotikken. Men tegnsystemer er forudsat i enhver form for betydningsmanifestation, så den semiotiske betragtningsmåde kan udstrækkes til alle kulturens ytringsformer lige fra fortællinger og digte over malerier, skulpturer og bygningsværker til de sociale organiseringsformer. Semiotikken er derfor meget andet end teori. Den bringer teorien i anvendelse i konkret analysearbejde inden for de forskellige betydningsområder. Og den arbejder med at udvikle modeller, der kan omsætte de teo-

retiske indsigter i anvendelige analyseredskaber.

Teologisk har semiotikken især gjort sig gældende inden for eksegesen i analysen af de bibelske tekster. Her repræsenterer den en arbejdsmåde, der både er tekstorienteret og kritisk; den udgør et alternativ til den historiske betragtning, der reducerer teksterne til kilder, uden at prisgive den historiske eksegeses kritiske potentiale. Men semiotikken er relevant for alle de teologiske fag. Dels beskæftiger alle de teologiske fag sig med betydningsmanifestationer; dels må teologien som systematisk refleksion forholde sig til semiotikken som en grundlæggende strømning i nutidens akademiske verden.

Værkstedet

Artiklens forfatter er lektor i nytestamentlig eksegese. Jeg har gjort det til en del af min karriere at introducere semiotikken i det teologiske miljø. Jeg har naturligvis også introduceret semiotisk teori og analyse i min undervisning. Men semiotik kan ikke inddrages i alle de typer af undervisning, vi som universitetslærere er forpligtet på, og ikke alle studenter er lige interesserede i denne specialitet. Men nogle er, og de har ofte savnet, at en introduktion til semiotikken kunne følges op i den videre undervisning. Samtidig føler jeg selv et behov for at afprøve semiotikkens bærekraft inden for

andre af de teologiske discipliner end eksegesen.

Derfor opstod en idé om at etablere et »værksted for teologisk semiotik«, inspireret af den arbejdsform, man i Frankrig kalder et *atelier*. Jeg allierede mig med Henrik Frandsen, der på det tidspunkt var teologisk student med interesse for semiotik (i dag er han Ph.d.-studerende og stadig aktiv i værkstedet). Vi indbød i efteråret 1992 interesserede til at danne en sådan arbejdsgruppe. Vi foreslog følgende arbejdsformer: fælleslæsning af klassiske og aktuelle værker; fremlæggelse og drøftelse af individuelle arbejder (emneopgaver, specialer o.l.); projektarbejde med emner af fælles interesse; samt begynderundervisning i semiotik eller videregående drøftelser af semiotisk teori. Det var vort ønske, at Værkstedet skulle være et åbent forum for enhver med interesse for semiotikkens teologiske relevans; det var således ikke et krav, at man på forhånd var »initieret« i semiotikken. Det konkrete arbejde ville derfor helt afhænge af de mennesker, der mødte frem.

Der mødte ca. 20 interesserede til det første møde, så der var grundlag for at føre idéen videre. Værkstedet har nu fungeret i tre sæsoner. Aktiviteterne er knyttet til en fast månedlig mødeaften; ofte indledes der med et oplæg, men arbejdsformen er i høj grad den fælles drøftelse. Denne åbne, fælles drøftelse er den vigtigste del af Værkstedets arbejde; den giver

mulighed for en friere og måske også en mere engageret beskæftigelse med emnet, end de sædvanlige undervisningsformer tillader. Til gengæld sigter vi ikke mod et egentlig resultat; vi skal ikke nå til enighed, og vi skal ikke nå frem til den endelige analyse eller afgørelse af et teoretisk problem. Arbejdet i Værkstedet finder sted for vores egen skyld; vi skal ikke fremlægge resultaterne for andre. Det betyder imidlertid ikke en svækkelse af disciplinen, hverken for den faglige eller den arbejdsmæssige, for vi er forpligtet over for hinanden: det er de andre deltageres fritid og interesse, vi bruger.

I løbet af de tre år, Værkstedet har eksisteret, har i alt ca. 30 mennesker deltaget i møderne. Nogle er kommet til, mens andre er gået ud. Et deltagerantal omkring de 20 må imidlertid anses for at være det ideelle. Bliver vi flere, risikerer vi, at den åbne værkstedsform forsvinder, og at Værkstedet udvikler sig i retning af en foredragsforening. Men det skal på den anden side heller ikke udvikle sig til en esoterisk klub, så semiotik-interesserende er selvfølgelig stadig velkomne.

Organisatorisk har vi fastholdt en flad struktur. Som idé-mand og semiotisk »værkfører« er en stor del af initiativet stadig overladt artiklens forfatter, men alle beslutninger træffes på møderne af de fremmødte deltagere. Værkstedet har ingen økonomi; vi låner lokaler hos IBE, og de få udgifter til porto

o.lign. dækkes efter behov ved indsamling på møderne. Så vi forsøger at fastholde en autonom styringsform.

Arbejdet

Efter en første periode, hvor vi skulle lære hinanden og semiotikken at kende, valgte deltagerne at læse Svend Bjergs bog *Stedfortrædelse* som fælleslæsning. Den behandler en klassisk teologisk problemstilling, samtidig med at stedfortrædelse er semiotisk relevant med henblik på repræsentationens problem. Som afslutning på den første sæson inviterede vi Hans Jørgen Lundager Jensen på besøg. Han er lektor i Gammel Testamente i Århus og en af landets førende kendere af Lévi-Strauss og den etnologiske strukturalisme. Det har siden været fast tradition at invitere en gæst til sæsonens sidste møde.

Denne fælleslæsning viste imidlertid, at der var behov for, at et grundlæggende semiotisk niveau blev etableret. Værkstedets anden sæson blev derfor indledt med en grundig indføring i A.J. Greimas' semiotiske teori og analysemetoder. Som »øvetekst« forsøgte vi samtidig at analysere Josefhistorien i 1. Mosebog.

Blandt deltagerne er både en blind cand.theol. og præsten ved De Døves Kirke. Det var derfor en nærliggende idé at gå videre til »sansernes semiotik«. Orienteringer om døve-tegn-sproget og blinde-skriften dannede udgangs-

punkt for overvejelser over betydning og sanseoplevelser og over forholdet mellem tale og skrift - i forlængelse af en øvelse om Mundtlighed og Skriftlighed. Som afslutning på sanse-temaet havde vi parfumeuren Joel Leonard som Gæst, der forklarede os om duftenes »tegnprog«.

Tredje sæson stod i de tungtvæjende værkers tegn. I efteråret 1993 fejredes 50-årsdagen for udgivelsen af Louis Hjemselevs *Omkring sprogteoriens Grundlæggelse*. Vi læste derfor i fællesskab dette hovedværk inden for den strukturalistiske sprogvidenskab. Samme efterår kom den første semioti-

ske teologiske doktordisputats i Danmark: Ole Davidsens *The Narrative Jesus*. Denne vanskelige og spændende analyse af Markusevangeliet arbejdede vi os igennem i foråret. Og sæsonen afsluttedes med et besøg af Ole Davidsen, der udviklede sin teori om given og tagen som fundamentale teologiske kategorier for os.

I sæsonen 94-95 har vi så taget mod til os og valgt et fælles projekt. Vi skal i efteråret beskæftige os med gudstjenesten semiotik, mens vi til foråret skal arbejde specielt med nadveren - vel nok det mest eminent teologiske og semiotiske emne, man overhovedet kan finde.

»Fra Fakultetets Scrap-bog«

Tale i den Akademiske Lærerforsamling 29. Okt. 1942, efter Valget af Professor Jens Nørregaard til Universitetets Rektor

Jens Nørregaard

Talen, hvis Grundtanke gaar tilbage til den evropæiske Krise i 1933, var egentlig tænkt som et Indlæg for Nørregaards Kandidatur ved Valgmødet i Metropolitanskolen (i September), men Kræfterne svigtede. Mens Hal Koch talte, kom Tanken op igen (og en helt ny Indledning udformet). Først næste Dag blev Texten nedskrevet, de-

af Viggo Brøndal

sværre uden det mundtlige Udtryks Nuancering.

(Til Rektor: Maa jeg faa Lov at opponere mod Hal Koch? Rektor: Ja. Gør det nu straks).

Jeg var overordentlig tilfreds med at høre Hal Koch den første af mine Elever, der er blevet Professor skildre vor nye Rektor som summus theologicus som han er her, og som summus Augustinianus, som han er for Europa. Men jeg savnede en Begrundelse af, at vi netop har valgt en Theolog.

Deres Magnificense (in spe) staar i dette Øjeblik som Triumfator, Modstanderne ligger om ikke døde så dog slagne paa Valen, og De kan, om De vil, binde dem til Deres Vogn. Men De kan ikke hindre en og anden i at knurre, der var jo ogsaa et Par enkelte nej-Stemmer. De kan ikke hindre, at man spørger, hvorfor vi netop nu skulle

vælge en Theolog. Jeg kunne tænke mig en saadan Opposition fra Medicinernes Side: de har jo altid været ugudelige, og sagde man ikke allerede i Middelalderen: ubi tres medici, duo athei? Jeg tænker ogsaa, at man i vort og andre Fakulteter vil finde det oldradikale Standpunkt repræsenteret som Georg Brandes (i en Rustale 1906) udtrykte ved at kalde Universitetet et blomraadent Ydunsæble (det raadne Sted var naturligvis det theologiske Fakultet).

For mit Vedkommende tror jeg at kunne angive Grunde, hvorfor vi netop nu vælger en Theolog.

Da Mørket for Alvor begyndte at sænke sig over vort stakkels Europa (det var i det skæbnetunge Aar 1933), holdtes der en Række Møder: ikke for at grunde en nyt Europa, men for at forsvare det gamle. Ved en af disse lejligheder prøvede en Repræsentant for Norden at definere de aandelige Værdier som udgør vor Kulturarv. Han fandt tre afgørende Momenter: den frie Tanke som vi skylder Grækerne, Videnskabens Grundlæggere; Ideen om en fast Retsorden som vi frem for alt skylder Romerne; og Respekten for den Enkelte, for Individets Evighedsværdi som vi skylder Bibelen, baade den jødiske og den kristne. Han fremhævede sammenfattende, at netop den in-

time Forening af disse tre Momenter turde være det sikreste Kriterium paa europæisk Kultur.

Disse Tanker mødte ikke Modsigelse i de Kredse, hvor de blev fremsat: ikke i Madrid hvor man forhandlede under ledelse af Madame Curie, og ikke i Paris hvor vi stiftede et europæisk Selskab med Paul Valéry som Præsident.

Siden er meget forandret: Folkeforbundet er ikke mere, og om det europæiske Selskab ved man intet. Men disse Tanker vil ikke dø. Erfaringer fra flere Lande tyder paa, at netop Theologer formaar at yde den Modstand, som nu er nødvendig, og ingen vil bedre end vor nye Rektor kunne tage dem op. Han repræsenterer den humanitas militans som gaar fra Augustin over Erasmus til Nathan Söderblom. Professor Nørregaard er, som vi hørte, der store Ekspert i Augustin. Som Kirkehistoriker er han mere end nogen fortrolig med Erasmus, med hans milde og utrættelige Forsøg paa at mægle mellem Aander og Folk. Og han har med Iver og Held taget del i den økumeniske Bevægelse, hvis Leder Nathan Söderblom var.

Det var dette jeg ville sige til Begrundelse for, at vi netop i denne Situation vælger en Theolog.

Til Lykke!

»I Ånd og Sandhed«

Tale ved Fakultetets dimissionshøjtidelighed 17 juni 1994

*af Docent Martin Schwarz Lausten,
Institut for Kirkehistorie*

Kære kandidater, Ph.D'er, gæster og kolleger!

Idag markerer Fakultetet, at I har afsluttet det teologiske studium med kandidateksamen og, for norges vedkommende, afsluttet en forskningsindsats, som er resultatet i antagelsen af en Ph.D.-afhandling.

Nogle af jer har kun haft få dage til at trække vejret i efter præstationerne. Andre - de af jer, som blev færdige i januar, »Fakultetets vinterbørn« - har haft lidt længere tid til at vænne jer til overgangen fra student til kandidat.

I kom i sin tid til fakultetet med vidtforskellige forestillinger, motiver og hensigter. Nogle havde måske det klare mål at bruge universitetsårene blot som et springbrædt til at blive præst i en fart. Andre er måske startet med den ene tanke blot at kaste sig over teologien, være besat af selve studiet, uden at tænke nærmere over, hvad det skulle ende med. Og lige

som I har været forskellige her, har også jeres betingelser, studiemetoder, arbejdsdage været forskellige. Nogle har brugt al tiden på studierne. Andre, og det er vel de fleste, har også måttet tage sig af, forsørge børn, mand eller kone, har haft erhvervsarbejde, »et job ved siden af«, som man eufemistisk udtrykker det. Mange har kæmpet med økonomiske problemer, manglende tid i sammenhæng, manglende studiepladser og ro både ved Fakultetet og hjemme, nogle af jer har haft hele dogmatikken og exegesen - og en lille brøkdel af hele kirkehistorien! - stående inden i hjemmecomputeren og udskrevet derfra. Andre har prentet med, ikke just gåsefjer'en, men dog alligevel på den mere gammeldags facon. Nogle af jer har holdt af studiemiljøet, måske endda elsket det, fulgt i stribevis af undervisningstilbud, gået til gæsteforelæsningsforedrag i Teologisk Forening og andre steder, glædet sig til

diskussioner, undervisning, drøftelser med andre studenter. Andre, dog forhåbentlig kun i perioder, har afskyet Fakultetet og al dets væsen, lærerne og studieplanerne.

Men fælles for jer alle er, at I nu har afsluttet det teologiske studium med eksamen. I har fået papir på, at I har gennemført det teologiske studium, som det danske samfund har betroet Københavns Universitet at tilrettelægge, at under vise i, forske i og holde eksamen over. Og nogle af jer har arbejdet videre og fået antaget en Ph.D.-afhandling.

I har ganske vist både i fagene Ny Testamente og Dogmatik og Kirkehistorie lært - eller I burde have lært det - at skærsilden som et nødvendigt, frygteligt pinested, en gennemgangslejr til noget bedre, sådan som middelalderteologerne har belært os, *ikke* findes. Men samtidig har I på jeres krop erfaret, at vi stadig har den teologiske kandidateksamen som en uomgængelig nødvendighed for at kunne komme videre til næste fase.

I ved også fra flittig deltagelse i forelæsninger og øvelser, at i vores afdeling af konfessionernes mangfoldighed lægges der ikke vægt på de gode gerninger i det store livsspørgsmål. Men samtidig har I erfaret, at *er* der noget, der spørges efter ved den afsluttende skærsild, så er det netop, hvor mange gode gerninger, man kan fremvise. Da I indstillede jer til eksamen i forkon-toret hos den store Mester, deka-

nen, og hans kvindelige og mandlige keruber, da stod I med en bunke attester i de skælvende hænder. Attester, som kunne berette om emneopgaver, mindre og større afhandlinger, deltagelse i kollokvier og øvelser, hvor I i det mindste rent fysisk har været til stede. Ganske som middelaldermennesket i frygt og bæven stod med sin samling af afladsbreve, som netop skulle lette vejen gennem skærsilden...

Nu har I så klaret den dennesidige særdeles sækulare skærsild, teologisk kandidateksamen, og I har tilmed valgt at gøre det netop i år, hvor det er 365 år siden - en kirkehistoriker er altid i stand til at finde et rundt årstal, jubilæum eller fødselsdag, som kan mindes! - at man her ved universitetet indførte den teologiske embedseksamen som en nødvendighed, dersom man skulle gøre sig håb om et embede i den danske kirke.

I har gennemført studiet og afsluttet eksamen i det fag, teologien, som lige fra universiteternes begyndelse i 1100-tallet har været anset for at være det vigtigste, fornemste og vanskeligste fag. Og farligste. For hvad kunne resultatet ikke blive, hvis »almindelige mennesker« gav sig til at læse og studere den hellige videnskab? sådan tænkte kirkens ledelse, der som bekendt sad på universitetsundervisningen i middelalderen. Teologien kunne være farlig at beskæftige sig med. Her kunne man lære at sætte spørgsmålstegn ved de verdslige og åndelige autoriteters

Maleren Vilhelm Marstrands skitse til maleriet i det brede felt over talerstolen i festsalen, »Universitetets indvielse i Vor Frue Kirke den 1. juni 1479«. Biskop Oluf Mortensen præsenterer de første lærere for Christian I, medens Peder Albertsen står parat til at holde indvielsestalen. Hovedbygningen stod færdig i 1836, men debatten om festsalens udsmykning blev en langvarig affære, hvor bl.a. Th. Bindesbøll, Constantin Hansen og G. Hilker var involveret. Under et ophold i Rom i 1846 udarbejdede Vilhelm Marstrand nogle skitser, men først i 1870 fik han opgaven overdraget, og han nåede kun at udføre dette ene billede.

gyldighed. Man kunne danne sin egen mening gennem selvstændige kritiske studier. Man kunne lære at gennemskue menneskeskabte løst funderede påstande, det der gav sig ud for at være noget, det ikke var. Ønsketænkninger, fordomme, udtryk for politisk eller kirkeligt magtbegær. Så da den danske konge Erik af Pommern ansøgte paven om, at der måtte oprettes et universitet i Danmark, så gav paven denne tilladelse - i

1419, altså i år for netop 575 år siden. En kirkehistoriker er altid i stand til osv! - dog med en meget væsentlig undtagelse: der måtte ikke oprettes et teologisk fakultet ved det danske universitet. Ikke fordi paven var særlig vred på danskerne, endnu!, heller ikke fordi danskerne skulle være særligt kritisk indstillede - gid det var så vel! - men det var et forbud, paven var begyndt at udstede ved den slags lejligheder på den tid, da net-

op teologer fra Paris Universitet og andre steder var begyndt at stille ubehageligt nærgående spørgsmål til pavestolen. Universitetet blev i øvrigt slet ikke til noget.

Men 60 år senere kom både universitetet og teologi til Danmark. Netop i disse dage for 515 år siden - en kirkehistoriker er altid i stand til osv! - foregik den begivenhed som er fremstillet på maleriet ovenover denne talerstol. Kong Christian d.1 og lidt senere hans dronning Dorothea tog på rejse til paven i Rom. Turen var anlagt som en pilgrimsrejse, men det blev en ganske fornøjelig tur ned gennem Europa med banketter, middage og festlige sammenkomster hos fyrster og byøvrigheder. Den næsten to meter høje konge var et charmerende og livligt menneske og gjorde et vist indtryk sydpå. Det var ved denne lejlighed, at en kardinal omtalte ham over for en af sine venner som »et smukt dyr, skade blot det ikke kan tale!« med henblik på majestetens manglende latinkundskaber. Men Chr.d.1. fik af paven både en orden, et spisebord, en splint af Jesu kors. Og Hans Hellighed fik til gengæld af kongen klipfisk og pelsværk. Men vigtigst af alt: kongen fik lov til at oprette et universitet i Danmark. Et helt universitet, dvs. også med et teologisk fakultet. Den 2. juni 1479 indviedes universitetet. På maleriet ser man Roskildebiskoppen, som blev universitetets kansler, præsentere for kongen de første lærere. Bagved ham står magister Pe-

der Albertsen, som havde hentet lærerne ved Kölns universitet.

Universitetets religiøse formål var en selvfølge dengang. Men det er spændende at bemærke i de forskellige dokumenter fra begivenheden, at man også havde et skarpt blik for universitetets »samfundsrelevante« funktion. Gennem studiet af videnskaberne, hedder det i pavens brev, styres den stridende kirke, og sjælens frelse fremmes, men det vil også være til nytte for det danske samfund, for kundskab oplyser, retsbevidstheden øges, tilværelsen bliver bedre. Og Roskilde-biskoppen slog i sin tale på de nationale strenge: for fremtiden behøver det danske riges sønner ikke længere at tigge kundskaber i fremmede lande. Det gjorde de nu alligevel, for Københavns universitet kom aldrig for alvor igang, og strømmen af danske udlandsstudenter fortsatte uanfægtet i de følgende år, som om der slet ikke var oprettet et universitet i København.

Da reformationskongen Christian d.3 i 1537 genoprettede universitetet, som var gået i opløsning under borgerkrigen, var det et naturligt led i de omvæltninger i kirke og stat, som kom med reformationen. Det er det universitet, hvor vi nu befinder os, om end bygningen er en anden. Som bekendt er det derfor, at det er Chr.d.3, der sidder på universitetets officielle segl. Universitetet ophørte formelt med at være en kirkelig læreanstalt i katolsk forstand, og det di-

rette kirkelige tilsyn forsvandt. Universitetet blev en statsinstitution, som dog fortsat bevarede udstrakt selvstændighed. Desuden gjaldt, at universitetet ved reformationen ikke mistede sin konfessionelle karakter. Det skiftede blot konfession. Som bekendt er universitetet for længst nu blevet »konfessionsløst«. Men af dokumenterne fremgår klart, at dengang skulle studierne i alle fakulteter tjene »det verdslige styre og kirken«, dvs. fremme den evangelisk-lutherske tro. Studierne i alle fakulteter skal drives, siger kongen, »så evangeliets frelsende ord, som barmhjertighedens Fader nu har givet os, ikke skal gå til grunde«.

Det teologiske Fakultet blev det vigtigste, både for kirke og stat, fik flest ansatte, nemlig tre faste lærere, som også blev de højst lønnede ved universitetet. Denne udmærkede løningslov er desværre forlængst afskaffet!

Det var særdeles eftertragtet at studere, og der var knyttet mange friheder, rettigheder og privilegier til det akademiske liv. Man stod ikke længere under den almindelige jurisdiktion, man kunne købe todfrit øl og vin i universitetets kældere og meget andet.

I, der nu er blevet kandidater, vil næppe mene, at I har været udstyret med særlige privilegier og fordele, bortset fra lidt SU og den fornøjelse, det har været at kunne spise den medbragte i kantinen i Købmagergade 44! Men til gen-

gæld kan I så glæde jer over, at I ikke var underlagt de strenge forbud, love og regler, som gjaldt datidens studenter. Fx skulle lærere og studenter altid gå i mørke, gejstligt lignende klæder, som ikke måtte værfe slidset op eller forsynet med frynser, ikke uanstændigt korte, ikke stribede, mønstrede, ternede eller i brogede farver. De måtte heller ikke bære spænder, smykker, kæder eller håndvåben. det sidste gjaldt dog ikke de højeste prælater og adelsfolk. Studenterne måtte (i Cambridge) ikke spille skak, for det tog for megen tid, og musikinstrumenter på kollegierne kunne kun tillades, »forudsat at ejerne var musikalske« (tyske universiteter).

Og det kan nok være, at I under jeres studietid af og til har følt, at ledelsen har kostet rundt med jer, har stillet strenge krav om omfanget af opgaven litteratur, som ved emneopgaver under ingen omstændigheder måtte overstige 1000 sider, og hvis I skrev mere på eller rodede rundt i opstillingen af kilder og litteratur, blev I straffet ved at få godkendelsesblanketten retur. Eller I har måske følt, at I er blevet afvist, hvis I ikke har anmeldt jer i rette tid, eller I har måske følt jer straffet ved at få opgaver i hovedet igen eller fået karakterer, som I syntes var dybt uretfærdige. Alt sådant er dog for intet at regne mod de forhold, som jeres forgængere ved reformationstidens københavnske universitet var ude for. Man straffede med bø-

der, stokkeprygl eller fængsel, hvis studenterne forsømte undervisning eller gudstjenester, eller fornærmede en tutor eller forulempede en lærer ved at kaste sten efter ham under forelæsnngen. Også mere fantasifulde straffe kunne anvendes ved dette fakultet: af konsistoriums protokoller fremgår, at stud.theol'erne Johannes og Niels engang i 1550'erne var blevet »antruffet« efter at have drukket en anselig portion øl og så aflagt besøg i et »berygtet hus« i byen. Da det var første gang, de havde fornøjet sig på denne måde, blev Niels idømt den straf at lære Paulus' Romerbrev og Æneiden udenad, medens Johannes kunne nøjs med at lære Matthæusevangeliet udenad.

Særligt spændende er det, at man dengang, bortset naturligvis fra de almindelige studiers tilrettelægning, også havde forståelse for, at universitetet også skulle være hjemsted for en dyrkelse af videnskaberne i sig selv, for studier hvis direkte nytte ikke var umiddelbart gennemskueligt:

»Vi vedligeholder - hedder det - alle videnskaber ved dette universitet uden at bekymre os om, at der studeres mange forhold, hvis nytte den menige almue ikke kan indse.«

Det er overflødigt at bemærke, at der hermed naturligvis ikke er tale om fri forskning, sådan som vi nu opfatter det, men det er fascinerende at se, hvorledes denne indstilling hos de gamle hædersmænd,

som stiftede dette universitet for 457 år siden, har aktuel betydning. Netop i nyeste tid er det igen gået op for de ansvarlige politikere, at et universitet degenererer til en middelmådig læreanstalt, hvis grundforskningen udsultes.

Grundforskning, hvis umiddelbare nytte ikke er til at indse generelt. Problemerkredse og temaer, som ikke med det samme giver kontante afkast. Hvad med teologien? Er teologien eller dele af dens discipliner en sådan videnskab? Hvad skal vi med teologien? Hvad er ret beset teologi? Kan og skal teologien *bruges* til noget?

Man kan undertiden komme ud for præster, som højlydt deklamerer, at det var vel nok »noget helt andet«, da de kom ud efter kandidateksamen og blev præster, og de beklager, at de skulle »lære så meget, som de ikke har brug for«. Det er forstemmende at høre nogen sådant. Sådan kan kun de mennesker udtrykke sig, som ikke har forstået det teologiske studiums egenart og nødvendighed. *Forsømmes* det vedholdene sejge teologiske arbejde, ja, så er det først, at teologien bliver farlig. For i så fald risikerer man at ende som halvstuderende folk, der påvirkes af en hvilken som helst fantast, der kommer flagrende. Eller I degenererer - hvis I skal være præster - til hyggelige legetanter og legeonkler eller dilettantiske socialrådgivere til skade for jer selv og de mennesker, I skal arbejde hos. Lad mig sige det med en omskrivning af et berømt

citat fra den nyere politiske historie: »Den teolog, der forsømmer teologien, straffes af livet!«

Det teologiske studium kan ikke bestemmes én gang for alle. Der dukker stadig nye problemkredse op, for teologien er som alt andet underkastet vilkår af samfundsmæssig, kulturel, filosofisk og teologisk art. Det teologiske studium befinder sig så at sige altid i en ændringsproces, og den rette teologi reagerer altid på sit miljø. Men selvom der rent faktisk er en forbindelse mellem det teologiske studium ved universitetet og præsteuddannelsen, så vil universitetsstudiet til enhver tid afvise pression fra kirkelige retninger eller kirkepolitiske kredse, når de ud fra usaglige motiver vil ændre teologiens opgave og metode.

Den alt for tidligt afdøde Bent Hahn, lektor her ved fakultetet indtil for et par år siden, søgte i en artikel for femogtyve år siden nærmere at indkredse, hvorledes de fem teologiske hoveddiscipliner, altså den dogmatiske og den historiske teologi, kan lade sig bestemme. Både i forhold til teologiens kerne og til hinanden. Og som »omdrejningspunkt« for alle discipliner, som det ud fra hvilket de lod sig bestemme, fremførte han kristologien. Og han påviste bl.a. følgerne for den teologiske forsknings frihed og for fakultetets faktiske rolle som præsteuddannelsessted (B. Hahn: Det teologiske studium som præsteuddannelse, i Præsteforeningens Blad 21/1969, s. 329-

333). Det er i mine øjne en særdeles udbytterig indfaldsvinkel. Der er dog ikke tid til at gå nærmere ind på dette her.

Et vigtigt formål for det teologiske studium, som I nu har afsluttet med kandidateksamen og for norges vedkommende suppleret med Ph.D.-graden, og som vi lærere i al beskedenhed har søgt at lede jer frem til og bibragt jer, har været at give indsigt og kunnen, konkret viden. At lære jer videnskabelig metode og kritisk sans, så I selvstændigt kan sætte jer ind i teologiske og almenkulturelle problemer, vurdere skriftlige og mundtlige informationer, fortolkninger, systemer af teologisk, filosofisk, sproglig eller historisk art. Som tilfældet er ved al anden universitetsundervisning og forskning er der stillet strenge krav til klarhed og systematik i tankegang, logik i opbygning og fremstilling, kritisk sans, således at man ikke udtaler sig på et løst, uigennemtænkt grundlag, ikke fælder domme blot ud fra følelser, uden solid argumentation, og at man altid er indstillet på at lade egne standpunkter efterprøve gennem andres, kritisk underbyggede vurderinger.

De fleste af jer skal nu ud og virke i et samfund - hvadenten det bliver som præster, forskere, journalister, pædagoger eller noget helt andet - som på mange områder er et åndeligt og kulturelt discount-samfund. Et samfund, hvor de mest iøjnefaldende roller spilles af teknokrater, bureaukrater, va-

lutaspekulanter, erhvervsgiganter, »handelsbalancefolk«, underholdnings- og mediepersoner. Og karakteristisk nok et samfund, hvor også alskens fordomme og nyreligiøse og filosofiske systemer har tag i sjælene. Et samfund, som Umberto Eco udtrykker det,

»hvor massemedierne *først* overbeviser os om, at fiktionen er virkelighed, og som *nu* er ved at overbevise os om, at virkeligheden er fiktion. Og jo mere virkelighed, TV-skærmene viser os, desto mere filmagtig bliver verden omkring os.« (U. Eco: Hvordan man rejser med laks og andre essays. Kbhv. 1993, s. 123)

Her kommer I nu med jeres teologiske ballast, konkrete viden og ev-

ne til kritisk og selvstændigt at behandle religiøse, kulturelle og eksistentielle spørgsmål. At dette ikke skulle være en lykke og gevinst for samfundet, kan kun de mene, hvis horisont netop er begrænset til det, der blot kan tælles, måles og vejes.

Jeg lykønsker jer med kandidatsamen og de, der har taget Ph.D.-graden med denne, og jeg vil udtrykke det håb, at I - uanset at I nu har fået papir på at have afsluttet en teologisk uddannelse - livet igennem vil fortsætte med teologiske studier. Og jeg vil ønske, at I vil lade jeres arbejde udfolde sig, som skrevet står her foran på talerstolen: I Ånd og Sandhed.

Kalender for Det teologiske Fakultet Efterår 1993

Den skemasatte undervisning ved Det teologiske Fakultet annonceres i Lektionskataloget, som kan rekvireres fra den faglige vejleder, Købmagergade 46, 1150 København K. Kataloget udkommer forud for hvert semester i januar og juli.

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad »Arken« og såvidt muligt i Præsteforeningens Blad samt evt. i dagspressen forud ved opslag.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for efterårssemestret 1994. For nærmere oplysninger henvises til de nævnte kilder.

Tirsdag den 20.9. kl. 20.00

Lektor Arne Grøn: Løgstrups opgør med Kierkegaard. Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 over gården.

Arr.: Teologisk Forening

Mandag den 26.9. kl. 13.15-15.30

Projektseminar. Skriftligt oplæg ved Ph.D.-studerende Henrik Frandsen: Levinas' dissymetriske etik og teologisk antropologi. Opponent: Theodor Jørgensen. Oplæg udsendes 8 dage forud ved tilmelding til IST's sekretariat. Sted: Købmagergade 46, lokale 547, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Torsdag den 29.9. kl. 19.30

Mag.art. Bronislaw Swiderski: »At leve på polsk med Kierkegaard. Et illegitimt forhold?« Sted: Købmagergade 46, 1. og 7.

Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.

Tirsdag den 4.10. kl.

Seminar med drøftelse af hovedlinier i forskningsresultaterne fra projektet »Folk og kirke i hovedstaden siden ca 1870«. Indlæg ved stipendiaterne Sidsel Eriksen, Nynne Helge og Tinne Vammen samt mag.art. Kamma Struwe. I øvrigt deltager professor A. Pontoppidan Thyssen, provst Arne Pedersen, docent Martin Schwarz Lausten og lektor Hans Raun Iversen. Forberedelsesmateriale udsendes 8 dage forud ved tilmelding til IST's sekretariat. Sted: Købmagergade 46, lokale 541, 3. sal.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Beg. af oktober

Gæsteforelæsninger ved professor A.M. Ritter, Heidelberg, over centrale temaer i oldtidens kirkehistorie, som f.eks. »Bibelens tilblivelses (Kanon),« »Arius i nyere og nyeste forskning« og »Ortodoksi, kætteri og kirkens enhed i den førkonstantinske kirke.«

Tid, sted og evt. forberedelse bekendtgøres senere.

Arr.: Institut for Kirkehistorie.

Mandag den 10.10. kl. 10.15-12.00

Gæsteforelæsning ved professor dr. Ray Bakke, Chicago: »Biblical Urban Theology«. Sted: annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Tirsdag den 11.10. kl. 10.15-12.00

Gæsteforelæsning ved professor dr. Ray Bakke, Chicago: »The Ministry of the Church in Areas of Urban Poverty.« Sted: annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Mandag den 25.10. kl. 13.15-15.30

Projektseminar. Skriftligt oplæg ved Ph.D.-studerende Søren Roulund-Nørsgaard: Ekklesiologiske kriterier ved bedømmelse af nye menigheder i Danmark. Opponent: Eberhard Harbsmeier. Oplæg udsendes 8 dage forud ved tilmelding til IST's sekretariat. Sted: annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Torsdag den 27.10. kl. 19.30

Professor dr.phil. Lars-Henrik Schmidt: »Kierkegaards øjeblik en interpretation.« Sted: Købmagergade 46, 1. og 7.

Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.

Tirsdag den 1.11. kl. 20.00

Lektor Lauge O. Nielsen: Sakramenterne som tegn i middelalderens teologi. Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 over gården.

Arr.: Teologisk Forening

Tirsdag den 22.11. kl. 20.00

Overlæge Ole Hartling: Eutanasi - aktiv dødshjælp eller aktiv hjælp i døden. Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 over gården.

Arr.: Teologisk Forening

Torsdag den 24.11. kl. 19.30

Lektor cand.phil. Flemming Harrits: »Tid og historie i Søren Kierkegaards og Walter Benjamins forfatterskab.« Sted: Købmagergade 46, 1. etage 7

Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.

Mandag den 28.11. kl. 13.15-15.30

Projektseminar. Skriftligt oplæg ved Ph.D.-studerende Peter Westergaard: Augustin som proömium. Om den indledende paragraf i Wittgensteins Philosophische Untersuchungen. Opponent: Peder Nørgaard-Høj. Oplæg udsendes 8 dage forud ved tilmelding til IST's sekretariat. Sted: annonceres ved opslag.

Arr.: Institut for Systematisk Teologi.

Tirsdag den 6.12. kl. 20.00

Professor Holger Bernt Hansen: Grundtvig og Tredje Verden. Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 over gården.

Arr.: Teologisk Forening

Mandag 19.12. kl. 18.30

Teologisk Forenings julefest med middag, causeri og revy. Sted: Studenternes mødelokale i kælderen, Købmagergade 44 over gården.

Arr.: Teologisk Forening

Mandag den 16.1 og tirsdag den 17.1.1995

Åbne studiedage: Gud. Seks forelæsninger ved Svend Bjerg og Eberhard Harbsmeier.

Program:

Den 16.1.1995

kl. 10-12: Vort ikonoklastiske Guds billede - om ord og billede (Svend Bjerg)

kl. 13-14.45: Den nære og den fjerne Gud - om prædikenens gudsbillede (Eberhard Harbsmeier)

kl. 15-17: Synets Gud - om at se det usynlige i det synlige (Svend Bjerg)

Den 17.1.1995

kl. 10-12: Den personlige og den upersonlige Gud - om troens gudsbilleder (Eberhard Harbsmeier)

kl. 13-14.45: Guds død som liv - om at se med troens øjne (Svend Bjerg)

kl. 15-17: Den kære og den vrede Gud - om sjælesorgens gudsbilleder (Eberhard Harbsmeier)

Sted: Købmagergade 46, aud. 7

Tilmelding: IST's sekretariat (tlf.: 35 32 35 75) senest 10.1.95